

1946-cı il 8 sentyabrında Türkiyə Respublikasının Mardin vilayətinin Savur mahalında dünyaya göz açan Aziz Sancar ailəsi və yaxınlarından başqa kimsə tanımasa da, indi bütün dünya onun şəxsiyyətini dərin ehtiramla xatırlamaqdadır. Çünki, onun həyat yolu bir çox insan üçün həm də əzmkarlıq və uğur hekayəsidir. Bu hekayəyə bələd olanlar isə Aziz Sancarın qazandığı nailiyyətlərinin heç də təsadüfi olmadığını, pərdəarxasında böyük zəhmətin və əlmə olan sevginin dayandığına əmindir.

Aziz Sancarın həyatı və Nobelə gedən hekayəsi ələ özünün dediyimi kimi gəncərlə elmə təşviq etmək, "mümkünsüzü mümkün etmək" amalı daşıyır. Hər çıxışında türk dünyasına olan sevgisini dilə gətirən, vətənsəverliyini və milli təəssübkeşliyini qeyd edən elm fədaisinin yeni-yeni nailiyyətlərə imza atacağı, gəncərlə elm yolunda yetişdirməkdə davam edəcəyi aşkardır.

İbtidai, orta və lisey təhsilini doğulub böyüdüüyü Mardində alan Aziz Sancar, ailəsinin təhsilə nə qədər önəm verdiyini daim vurğulayır. Heç şübhəsiz ki, elmə sevginin də başlanğıc nöqtəsi də elə bu idi. Sonradan o, 1963-cü ildə İstanbul Tibb Fakültəsinə daxil olmuş və 1969-cu ildə bu fakültəni birinciliklə bitirmişdir. Müsahibələrində bu universitetin onun nəzəri biliklərə sahib olmasına çox mühüm rolunu vurğulamaq istəyən və Nobel mükafatının bir nümunəsini də məhz İstanbul Universitetinə hədiyyə etməsi bir elm düşüncəsinin üzərində zəhmətli olanlara göstərdiyi böyük diqqətin və vəfa borcunun təzahürüdür.

Elm yolunda əmin addımlayan Sancar 1973-1977-ci illərdə ABŞ-da, Dallasda yerləşən Texas Universitetində məşhur alim Claud Rupertin laboratoriyasında molekulyar biologiya proqramı üzrə doktorantura təhsili almış və 1977-ci ildə doktorluq dərəcəsinə qazanmışdır.

Sancar, İstanbul Universitetini bitirdikdən sonra ilk əmək fəaliyyətinə böyüdüüyü Mardin vilayətində həkim kimi başlamışdır. Onun üçün əziz olan torpaqlara dönmək və insanlara yardım etmək həvəsi onda əsl "bəşəri alim" xarakterini biruzə vermiş oldu. Xatirələrində ən xoşbəxt günlərinin məhz bu illərdə həkimlik etdiyi günlər olduğunu qeyd etdiyində, yardımsevərliyin insana qazandırdığı mənəvi

dəyərini duymuş olur.

Həyatının axışı ona təhsilini genişləndirmək üçün yeni bir üfüqə açır. 1977-ci ildə Texas Universitetində doktorantura təhsilini başa vurduqdan sonra 1977-1982-ci illərdə postdoktorantura tədqiqatçısı və dosent kimi ABŞ-ın Yale Universitetində çalışmağa davam edir. 1982-ci ildən isə gələcəkdə ona Nobel mükafatı qazandıracığı ali təhsil müəssisəsinə - ABŞ-ın Şimali Karolina Universitetində fəaliyyətə başlamış və hazırda bu universitetin Tibb Məktəbinin Biokimya və Biofizika üzrə Sarah Graham Kenan professoru və laboratoriya rəhbəri vəzifələrində fəaliyyətini davam etdirir.

Biokimya və biofizika sahəsində araşdırmalar apararaq Aziz Sancar hələ doktoranturada oxuyarkən çox əhəmiyyətli keşf olan "Maxicell" metodunu icad etmiş və ABŞ-da gen mühəndisliyi sahəsini inkişaf etdirən azsaylı alimlər sırasında qoşulmuşdur. DNA təmiri və bioloji saatın tənzimlənməsi sahələrində fundamental araşdırmalar apararaq Sancar elmə altı mühüm keşfin müəllifidir. Onun bu keşfləri gen mühəndisliyi və xərcəng xəstəliyinin müalicəsi sahələri üçün çox geniş imkanlar açmaqla, bütövlükdə bəşəriyyətin gələcək inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. O, 2015-ci ildə DNA təmiri sahəsində araşdırmalarına görə kimya üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Hazırda nüfuzlu ABŞ Milli Elmlər Akademiyasının üzvü olan üç türkdən biri (birincisi) və elm sahəsi üzrə Nobel mükafatı alan ilk türkdür.

Aziz Sancarın türk dünyasına olan sevgisi və diqqəti göz önündədir. Hər fürsətdə türkdilli ölkələrə səfərlər edərək burada təhsil müəssisələrinin kollektivləri ilə görüşlər keçirməsi, tələbələrə nəs-

Elm uğruna yaşanan ömür - Aziz Sancar həyatının 75-ci baharında!

hətlər verməsi elm yolunda irəliləyənlərə ilham mənbəyi olur. Bu müvalla 2017-ci ildə UNEC-in dəstəyi ilə Azərbaycana səfəri çərçivəsində UNEC-də "Aziz Sancar: bir elm fədaisinin həyat hekayəsi" adlı konfransda çıxışında səsləndirdiyi fikirlər "Nobelə gedən yol"un nə qədər çətin və məşəqqətli olduğunu, amma bunun verdiyi qürurun hər şeydən üstün olduğunu göstərmiş oldu.

Aziz Sancarın şəxsen özü tərəfindən qələmə alınmış və Nobel Fondu tərəfindən nəşr edilən "Aziz Sancarın Nobel bioqrafiyası" Azərbaycan dilində nəfis şəkildə çap edilərək elm itimayətinin diqqətinə çatdırılmışdır. Əsəri mütaliə edənlər Aziz Sancarın bütün bu çətinliklərinin və məşəqqətlərinin öhdəsindən necə böyük əzm və ustallıqla gəldiyinin, dünya elminə dəyərli töhfələr verdiyinin şahidi olur.

Aziz Sancarın həyat və fəaliyyəti, fikirləri hər bir elm adamı üçün çox faydalı təcrübələr və məsələlərə zəngindir. Onun elmi karyerasına nəzər yetirdikdə ilk növbədə qarşımıza böyük zəhmət və səbir hesabına yüksək performans nümayiş etdirən bir elm adamının karyerası çıxır. 420-dən çox elmi məqaləyə, 33 mindən çox elmi istinada malik olan, Hirş indeksi isə

135-ə çatan Aziz Sancar fotoliz təmir mexanizmini keşf etmək üçün 40 il, DNA ikili kəsim mexanizmini keşf etmək üçün 35 il, kriptomokrom və period proteinlərinin funksional mexanizmini keşf etmək üçün isə 16 il zaman sərf etmişdir. Hazırda bioloji saat üzərində tədqiqatları davam etdirən Sancar bu sahəyə də 20 ildən artıqdır ki, zaman sərf edir. Bütün bu dövr ərzində Sancarın sərf etdiyi əməyin intensivliyinə baxdıqda isə, özünün də qeyd etdiyi kimi, çox vaxt həftədə orta hesabla 70 saatdan çox çalışdığı ortaya çıxır. O, fotoliz fermenti üzərində 40 il tədqiqat aparmaqla bu sahədəki tədqiqatları yekun vurmaş və həmin sahəni o qədər dərinləşdirmişdir ki, artıq elmi ədəbiyyatlarda fotoliz fermenti "Sancar fermenti" kimi də ifadə edilir. Elə məhz bunlara görədir ki, Yale Universitetində çalışdığı zaman laboratoriya rəhbəri olmuş professor Dean Rupp Sancarı işinə fədakarlığın çox yaxşı nümunəsi adlandırdı.

Aziz Sancarın ən tədqirəlayiq xarakterlərindən biri də məhz insanlığa xidmətidir. Elmin fədakarlığı və bəşəri faydaya dayanan könlü işi olduğuna daim diqqət çəkir. Aziz Sancar elmə və tədqiqata o qədər könlü vermiş adamdır ki, Nobel mükafatından aldıqdan sonra da mükafatdan gələn gəlirləri xeyriyyə işlərinə ötürür, özü isə mənəvi qazanclarla kifayətlənir. Çünki, onun elm yolu "Nobel

almağ üçün tədqiqat aparacağam" deyil, "insanlığ üçün, cəmiyyət üçün nəse etmək"dir. Bu gün Aziz Sancarı necə təsvir edərsiniz deyildiyində düşünmədən "həyatı boyu çox, hədsiz çox çalışmış və keşfləri insanlığa xidmət etmiş bir vətənsəver alim" kimi qeyd etmək olar.

Aziz Sancar üçün universitetlərin gələcəyini alimlərinin yetişdirilməsində mühüm yerə malik olduğunu xüsusi vurğulayır. Bu baxımdan o, İstanbul Universitetindəki müəllimlərinin onun elm yolunu seçməsinə xüsusi vurğulayır. Bu baxımdan o, İstanbul Universitetindəki müəllimlərinin onun elm yolunu seçməsinə xüsusi vurğulayır. Bu baxımdan o, İstanbul Universitetindəki müəllimlərinin onun elm yolunu seçməsinə xüsusi vurğulayır.

Aziz Sancar elmdə ona yol göstərən, dəstəyi ilə ilham verən şəxsləri də qətiyyənlə unutmur. O, Texas Universitetində doktoranturada oxuyarkən elmi rəhbəri olmuş professor Claud Rupert haqqında həmişə çox böyük minnətdarlıq hissiylə danışır. Onu özünün peşə həyatında ən təsirli insan hesab edərək, elmi rəhbərlik xüsusiyyətlərini belə ifadə edir: "Mənim üstün olduğum tərəflərimi və yetersizliklərimi anlamışdı. Məni ürəkəndirdi, tövsiyələr verdi və mənə doğru yol göstərdi. Ancaq hamısından önəmli öz fikirlərini formalaşdırmamda və bunları test etmədə mənə sərbəstlik verdi. Bir elm adamı və allahın bəndəsi olaraq mənə peşə həyatında ən təsirli insandır". Ancaq Aziz Sancar da belə bir insanın əməyini yerdə qoymur, onun tərəfindən keşf edilən fotoliz fermenti üzərində tədqiqatlarını 40 il davam etdirir, bu sahədəki tədqiqatları yekun vurmaş və Nobel mükafatı alır. Aziz Sancar da heç vaxt müəllimini unutmur və Nobel mükafatından aldıqdan sonra ilk telefon edib sevincini bölüşdüüyü şəxslərdən biri məhz 97 yaşlı professor Rupert olur.

Aziz Sancar üçün hər bir araşdırma və ixtirası maddi dəyəri olmayan, mənəvi sərvətdir. Sanki onun həyatdan aldığı zövqün qayəsində keşfləri və bu keşflərin qazandırdığı faydalarıdır. Bildirirdi ki, gələcək nəsillər üçün tədqiqatçıları biokimya və molekulyar biologiya dərslərində bunu görərək "bu keşfə bizdən biri etdi" deyə biləcəklər və daha da ruhlanacaqlar. Onlarda bu güvənə yaratmaqla məmləkətinə sədaqətini bir daha sübut etmiş olur.

Həqiqətən də insanın uzunmüddətli elmi axtarışlarının uğurlu nəticələri olan elmi keşflərin onda yaradacağı mənəvi rahatlıq və güvən hissəsinin hər hansı maddi ölçüyə bənzər qazanclarla kifayətlənir. Çünki, onun elm yolu "Nobel

da isə bu hissə millət və məmləkət sevgisi də əlavə olunur ki, bu da qeyd olunan məsələni tamamilə mümkünsüz edir.

Professor Aziz Sancar ilk türk kimi elm üzrə Nobel mükafatını almaqla Azərbaycan da daxil olmaqla, bütövlükdə Türk dünyasının dünya elminin zirvəsində təmsil olunmasını təmin etmişdir. Aziz Sancar kimya üzrə Nobel mükafatını alana qədər biz hər zaman məlum xalqların nümayəndələrinin bu mükafatı almasından danışırdıq. Ancaq Aziz Sancar, "Nobel bioqrafiyası"nda da işarə etdiyi kimi, bütün dünyaya sübut etdi ki, türk millətindən də belə alimlər çıxıb və bu, heç kimdə təəccüb doğurmamalıdır. Elə məhz buna görədir ki, bu gün bütün türk ellərində Aziz Sancar adı çox böyük sevgi, məhəbbət, ehtiramla çəkilir və müxtəlif formalarda əbədiləşdirilir.

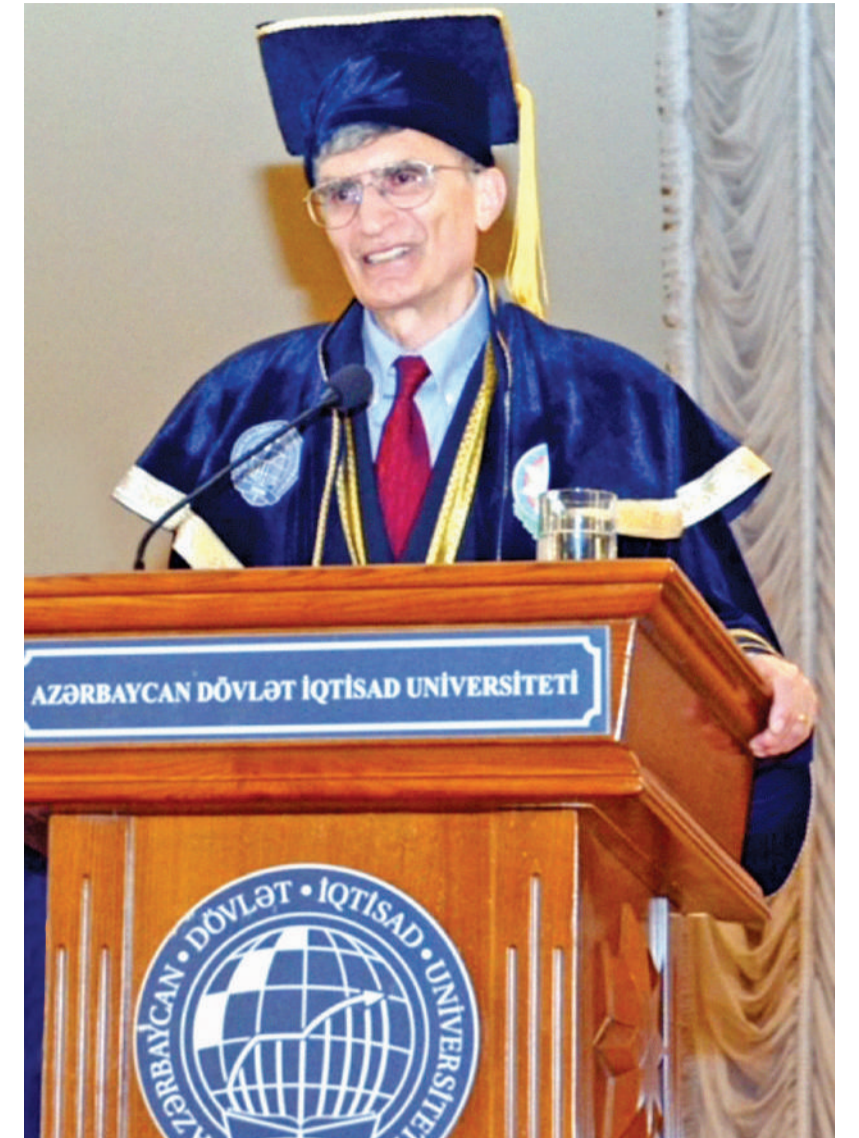
Aziz Sancar vətəninin və millətinin yüksəlişinə böyük önəm verən, milli qürur və ləyaqəti daim öndə tutan həqiqi bir vətənsəverdir.

Sancar bir türk olsa da, bu gün bir ABŞ professorudur və Nobel mükafatını da ABŞ Şimali Karolina Universitetinin professoru kimi almışdır. Ancaq Sancar vətəninə, milli kimliyinə o qədər bağlı insanıdır ki, Nobel mükafatını aldıqdan sonra dünyada daha çox elm üzrə Nobel mükafatı alan ilk türk kimi tanınmağa başladı.

Nobel mükafatlarının təqdim etmə mərasimində mühüm məqamlardan biri də mükafatı qazananların verdiyi "Nobel dersi"dir. Sancar bu dersi də, bir növ, milli məsuliyyət hissi altında verir. O, UNEC-dəki çıxışında bəyan etdi ki, "Nobel dersi"ni verdiyim zaman bir anda onları layiqincə təmsil etdiyim üçün bütün Türk dünyasına borcumu ödədiyimi hiss etdim və o an mənim ən xoşbəxt anlarımdan biri idi.

Sancar Nobel mükafatı almaq istəyən, mənəvi sərvətdir. Sanki onun üçün ən böyük mükafatı belə deyil: "Mənim üçün ən böyük mükafat türk tədqiqatçıların biologiya, genetikə və ya molekulyar biologiya kitablarında mənim keşflərimə rast gəlmələri, "bunları bir türk keşf etdi" demələridir". Bu fikirlərdən açıq şəkildə görünür ki, Sancarın uzunmüddətli və gərgin tədqiqatlarında əsas motivasiya mənbələrindən biri də məhz türk millətinin adını dünya elm xəzinəsinə yazdırma və bu millətin gələcək nəsillərini bu xəzinəni zənginləşdirməyə yolunda cəsarətləndirmə istəyidir.

Sancara görə, övladlarımıza uşaq vaxtından elm sevgisi və mədəniyyəti aşılamağa başlamaq lazımdır: "Uşaqlarımıza elmi sevdirmək lazımdır. Uşaqlarımızı fizika, kimya, biologiya və texnologiya sahələrinə təşviq etmək lazımdır. Çox gənc yaşlarında onlarda sınaq

keçirmək verdiyi yaratmalıyıq. Sınaq keçirməyə verdiş edən insan düşüncə və bu, verdiş halını alaçaq. Bunu bir ənənə halına gətirməliyik. Hər şeyi dövlətdən gözləməliyik. Bunun məsuliyyəti mühtüm dərəcədə də valideynlərin üzərinə düşür".

Övladlarımıza elm sevgisi və mədəniyyəti aşılayacaq olanlar bir tərəfdən valideynlərdirsə, digər tərəfdən də müəllimlərdir. Müəllimlərin cəmiyyətdəki statusu yüksəldilməli, onlara elmi və bilikli nəsillər yetişdirmək üçün hər cür şərait yaradılmalıdır. Sancar qeyd edir: "Müəllimlər uşaqlarımızı, sabahın insanlarını yetişdirən şəxslərdir. Onlara daha çox dəyər vermək lazımdır. Dünyaya təkrar gələcək, müəllim olmaq istədim. Çünki gələcəyi onlar qurur, onlar yaradır".

Sancar sadəcə sözdə millət-pərvər deyil, eyni zamanda bu yolda varidatını sərf edən insandır. 2007-ci ildə Vehbi Koç Fondu Sancarı 100 min dollarlıq Vehbi Koç mükafatına layiq görür. Sancar buna 100 min dollar da öz vəsaitini əlavə edir və Şimali Karolinada uzun müddətli xəyal etdiyi "Türk Evi"ni qurur. O, Nobeldən əldə etdiyi 325 min dollarlıq pul mükafatının da xərcləri çıxıldıqdan sonra 315 min dollarını məhz bu evə bağışlayır. Bu gün Şimali Karolinada uğurlu fəaliyyət göstərən "Türk Evi" türk tələbələrini qalması üçün istifadə edilir və Türkiyənin tanıtımına xidmət edir. Sancar "Türk Evi"ni yaratmaqla yanaşı, xanımı ilə birlikdə ABŞ-da oxuyan türk tələbələrə yardım etmək və türk-amerikalı əlaqələrini inkişaf etdirmək məqsədilə "Aziz and Gwen Sancar Fondu"nu da yaratmış və hazırda bu fond vasitəsilə bir çox xeyriyyə layihələrini həyata keçirir.

Aziz Sancar elm adamlarına, xüsusilə gələcəyini elmə bağlayan gənclərə bir sıra tövsiyələrini də çatdırır. O, hər kəsin özünə vaxt ayırması olduğunu, oxuduqlarını dərk etmək üçün zamana ehtiyac duyduğunu vurğulayır. Analitik bacarıqların və yaradıcı düşüncənin mühüm kompetensiyalar olduğunu qeyd edir. Əgər elm yolunu tutmusunuzsa, yolun uzun və davamlı çalışma prosesində olacağınızı unutmaq la-

zımdır. Bu ərəfədə yaxşı müəllim və məsləhətçilərin zəhmətini bəhrəsini daha effektiv əldə etməyə kömək edəcəyini bildirir. O həm də deyir: "Vətən sevgisi olmasaydı, bu seviyyəyə gələ bilməzdik. Çox çalışın, övladlarınıza da həm çox çalışın, həm də vətən sevgisini öyrədin. Məmləkətinə faydalı olan bütün dünyaya faydalı olar. Nobel mükafatı qazandıqdan daha önəmli şeylər var: insanın ailəsi, insanlıq və ölkəsinə xidmət etməsi".

Aziz Sancarın türk toplumuna və Azərbaycana olan sevgisi bizdə fəxr hissə yaradır. Onun xüsusi-lə Azərbaycanda elm və təhsilin inkişafı üçün əlindən gələni yardım göstərəcəyini vurğulaması gənclərimizə motivasiya qaynağı olmuşdur.

Aziz Sancar Azərbaycana ziyarətindən sonra AMEA-nın Genetik Ehtiyatları İnstitutunun gənc eməkdaşı Xaqani Eynullazadəni öz laboratoriyasına qəbul etmişdir. Xaqani Eynullazadə laboratoriyadakı təhsil və tədqiqatını uğurla başa vurduqdan sonra Aziz Sancarın dəstəyi ilə ABŞ Viskonsin Universitetinin doktoranturasına qəbul olmuşdur. Hazırda həmin universitetin molekulyar biologiya və genetikə üzrə doktorantıdır.

Aziz Sancar 44 günlük Vətən müharibəsini də yaxından izləmişdir. Ermənilərin Gəncəyə xain roket atışları nəticəsində valideynlərini itirən 2 yaşlı Xədicənin gələcək təhsil xərclərini öz üzərinə götürmüşdür. Aziz Sancar, bu məqsədlə Azərbaycanın Vaşinqtondakı Səfirliyinə rəsmi olaraq müraciət etmiş və səfirliyin köməkliliyi ilə Xədicənin gələcək təhsil xərclərini qarşılamaq məqsədilə açılmış bank hesabına 50.000 ABŞ dolları köçürmüşdür.

İnanıram ki, həyatının 75-ci baharını yaşayan dəyərli dostumuz, elm fədaisi və millətsevər Aziz Sancar həm həyat yolunda, həm də elm zirvəsində eyni həyəcanla bəşəriyyətə namına yeni keşflərə imza atacağı və daim bizləri qürurlandıracığıdır.

Ədalət MURADOV,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) rektoru,
professor